

تاثیر قرارگاه های رفتاری در باززنده سازی هنرهای آیینی پویای شهری (نمونه موردی: میدان آزادی تهران)

یاسمن نکویی^{1*}، لیلا کریمی فرد²

1- دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران yasaman.nekouei@gmail.com

2- عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران LKF@Karimifard.org

چکیده

قرارگاه های رفتاری در شهر، فضاهایی مناسب جهت تعاملات اجتماعی محسوب می شوند. در شهرها همواره فضاهایی وجود دارند که با وجود پیشینه تاریخی و فرهنگی در میان هیاهوی شهر مهجور مانده اند. نیاز به کشف راهکارهایی برای احیای این مهم از ضروریات زندگی امروزی شهری است. هنرهای آیینی پویای شهری از فعالیت هایی می باشد که در گذشته در ایران مورد توجه بوده است اما این روزها به فراموشی سپرده شده اند. این آیین و رسوم در همه جای دنیا به گونه ای می باشد که نیازمند فضاهایی درخور هستند اما در بعضی جاها این فقدان دیده می شود به خصوص در ایران، با این که مهد آیین و رسوم های مختلفی هم چون نمایش های روحی، نقالی، تئاترهای خیابانی، شبیه خوانی و تعزیه محسوب می گردد اما فضایی در جهت انجام این نمایش ها تعبیه نشده است و حتی بیشتر این نمایش های مذهبی فراموش شده اند. مفهوم باززنده سازی در اینجا می تواند به عنوان راهکاری مناسب باشد به جهت تولد دوباره این نمایش های دینی که آثار کمی از آن ها در شهرها دیده می شود. باززنده سازی هنرهای نمایشی در حقیقت، به وجود آمدن دوباره این آیین در فضاهای شهری امروزی و زنده نگه داشتن آن ها می باشد. مکان هایی جهت برگزاری این هنرها در صورت وجود می توانند مکان مناسبی به عنوان قرارگاه رفتاری باشند. هر مکانی محل برگزاری آیین ها محسوب نمی شود از این جهت انتظارات خاصی از فضاهای شهری می رود که فضا و مکان مناسب جهت برپایی آیین ها و مراسم جامعه تامین کنند که این کار از طریق مطابقت با فضای مورد نیاز آیین ها و مراسم انجام می شود. در این تحقیق سعی بر آن شده که قرارگاه رفتاری به عنوان ظرفی جهت باززنده سازی هنرهای آیینی پویای شهری تعریف گردد و از سایت مورد نظر که میدان آزادی تهران استفاده شد. میدان آزادی تهران در حال حاضر با وجود نشانه بودن در شهر تهران و حتی ایران از نظر گردشگری و توریستی توجه چندانی را به سوی خود جلب نکرده است که در این پژوهش تلاش شده با حل کردن مشکلات موجود این سایت و احیا کردن آیین و رسومی که در گذشته بوده است در این مکان، این نشانه شهری را تقویت نمود.

واژه های کلیدی: قرارگاه رفتاری، باززنده سازی، هنرهای آیینی پویای شهری و میدان آزادی تهران

مقدمه

شهر مجموعه ای فرهنگی - کالبدی است که بر اساس نیازها، فعالیت ها و رفتارهای ساکنین آن شکل گرفته است که انسان ها بسته به نیازهای فردی یا گروهی خود درون آن فعالیت داشته و الگوهای رفتاری خاص خود را عرضه می کنند. شهر و فضاهای مختلف آن بستری به شمار می روند برای این گونه اتفاقات. بالتبع فضاها و خصوصیات آنها وابستگی شدیدی به نحوه فعالیت و الگوهای رفتاری استفاده کنندگان دارد. این فضاهای شهری که شامل میادین، فضاهای سبز، گذرها و امثال این ها هستند که به عموم شهروندان تعلق دارند و به فضاهای باز شهری منسوب می شوند، که افزودن فعالیت به این گونه فضاها نقش به سزایی در جهت ارتقاء هویت شهری دارد. فضاهای عمومی نقش موثری بر زندگی جمعی دارد و سبب تحکیم روابط اجتماعی افراد با یکدیگر می شود. در نظر گرفتن فضای اجرای نمایش های آیینی و سنتی از جمله نمایش خیابانی، عروسکی و سایر نمایش ها برخی از راهکارهای ارائه شده در این زمینه هستند.

حال این سوال مطرح می شود که آیا بهره گیری از قرارگاه های رفتاری برای اجرای هنرهای پویای شهری می تواند به باززنده سازی این هنرها در شهر کمک کند؟

برای مثال در شرایطی، گزینه بهتر این است که فضاهای موجود تخریب و بازسازی شود و حس مکان از صفر خلق شود و یا این که فضایی دارای پتانسیل کافی و پیشینه قوی را که به واسطه این دو به صورت بالقوه دارای حس مکان است، برگزید به طوری که با بهسازی فضایی و تعریف حریم ها و کاربری ها علاوه بر این که به فعالیت های شهری فوق انسجام داده می شود، به ارتقای هویت مکانی موجود نیز کمک شود.

بر این اساس یکی از بسترهای قابل برنامه ریزی در شهر تهران میدان آزادی است زیرا علاوه بر این که خود، بالقوه هویت ارزشمندی از نظر ملی و فرهنگی دارد، در موقعیت مناسبی از نظر دسترسی های شهری و هم چنین دسترسی به شهرهای دیگر به دلیل قرابت با پایانه مسافربری و شاهراه های ورودی غربی و جنوب غربی تهران می باشد و هم چنین به دلیل وجود برج آزادی به عنوان یک نشانه ارزشمند شهری و وسعت و مقیاس منحصر به فرد در تهران به عنوان محلی برای تجمع و برپایی جشن های ملی و فرهنگی نیز مورد استفاده قرار می گیرد.

هدف این پژوهش، توجه به مراسم آیینی و هنرهای خیابانی با استفاده از پتانسیل های نمادهای شهری که به عنوان بستری برای هدفمند ساختن این فعالیت ها می باشد.

روش تحقیق

در این تحقیق، از روش های کتابخانه ای و میدانی استفاده شده است که در روش میدانی از روش پرسشنامه حضوری و غیر حضوری بهره برده شده است. یکی از مراحل اساسی تحقیق، جمع آوری اطلاعات به شمار می رود که شروع فرآیندی است که در طی آن یافته های میدانی و کتابخانه ای گردآوری می شود.

ادبیات تحقیق

قرارگاه رفتاری

بستر ایجاد شده برای وقوع هر رفتار در یک فضا می باشد که محیط رفتاری یا قرارگاه رفتاری محسوب می شود. یک قرارگاه رفتاری، واحد کوچک اجتماعی می باشد که با تلفیق پایدار فعالیت و مکان به گونه ای شکل می گیرد تا بتواند در روندی منظم عملکردهای ضروری آن محیط رفتاری را برآورده سازد.

قرارگاه رفتاری از دید اندیشمندان

به گفته یکی از اندیشمندان به نام راجر بارکر^۱، "قرارگاه رفتاری اصطلاحی است که در علم روانشناسی اکولوژیک به جای فضای فعالیت به کار می‌رود." تحلیل قرارگاه های رفتاری به شناخت بیشتر طراحان از الگوهای جاری رفتار کمک می‌کند. برای غنی ساختن فعالیت ها باید میزان تمایل مردم نسبت به رفتارهای خاص را شناخت؛ باید دریافت که گروه های مختلف چگونه فضای شخصی را انتخاب می‌کنند و محیط های گوناگون چگونه به روابط متفاوت در فضای شخصی منجر می‌شود. برای طراحی محیطی پاسخده برای کاربر می‌توان از این یافته ها بهره گرفت.

بارکر معتقد است که محیط کالبدی، دارای ویژگی درخواست کنندگی و دعوت کنندگی می‌باشد. او بر این باور است که کودک با دیدن فضای باز تشویق به دویدن می‌شود. در حقیقت، این نمادهای قرارگاهی رفتاری هستند که نوع درخواست محیط کالبدی را مشخص می‌کند.

طبق تعریف بارکر، قرارگاه رفتاری تاثیر بسزایی بر رفتار انسان دارد. قرارگاه رفتاری را می‌توان پدیده ای ابژکتیو به معنای بیرون از ذهن دانست که به لحاظ زمان و فضا موقعیت مشخصی خارج از فرد دارد. به عبارتی دیگر شامل مرزهای فضایی و زمانی است که در نهایت می‌توان گفت که قرارگاه رفتاری در مکان مشخص و زمان معین رخ می‌دهد. مولفه های قرارگاه رفتاری، نقش هایی هستند که افراد درون قرارگاه رفتاری بر عهده دارند و ویژگی هایی شخصی و متعلق به خود آن ها نیست [1].

تعاریف مختلفی وجود دارد از اندیشمندان در حیطه قرارگاه رفتاری که در اینجا مطرح می‌شود. به گفته راجر بارکر، وجود یک دوره زمانی افراد با نقش های مختلف بخش بزرگی از قرارگاه های رفتاری را اشغال می‌کنند. یک قرارگاه رفتاری به فرد توانایی رضایتمندی را می‌دهد. از نظر جان^۲ لنگ، قرارگاه یا مکان رفتاری ترکیبی ثابت از فعالیت و مکان در نظر گرفته شده است. از دیدگاه برایان لائوسون^۳، فضا جزء مهم و سازنده قرارگاه می‌باشد؛ رفتار در قرارگاه انجام می‌پذیرد؛ قرارگاه شامل فضا، مردم و فعالیت هایشان می‌باشد. هم چنین هنری سن آف در مقاله ای تحت عنوان قرارگاه های رفتاری در محیط های مسکونی اگرچه در پی ارایه استراتژی های پژوهش بر روی رفتار در مکان های طراحی شده است، ولی از قرارگاه رفتاری تعریف دقیقی ارایه نکرده است.

جان لنگ نظریه قرارگاه رفتاری را بر اساس پایه نظری در طراحی محیط ارائه می‌دهد. قرارگاه رفتاری واحدی برای شناخت، تحلیل و طراحی محیط است. پیدایش الگوها به دلیل خلق و ارتقا قرارگاه های رفتاری اتفاق می‌افتد که دو نوع الگو را در همین راستا بیان می‌کند؛ یکی الگوهای رفتار و دیگری الگوهای طرح محیط کالبدی می‌باشد که به عنوان عناصر طراحی شهری محسوب می‌شوند. طراحی شهری در اصل، کارش با الگوهای طرح محیط کالبدی می‌باشد و زمانی که طراح به کاربرد الگوهای فضایی فکر می‌کند، به طور ضمنی الگوهای رفتاری را نیز در نظر می‌گیرد. از دیدگاه لنگ طراح شهری، هرچند به شکل غیرمستقیم در رابطه با الگوهای رفتاری با مواردی مواجه می‌شود از قبیل: پخشایش فعالیت ها و کاربری ها در شهر، نتایج جانبی فعالیت ها (دیدها، صداها و بوها)، نگرش زیباشناختی مردم که به طور صریح یا ضمنی در رفتار خود آن را نشان می‌دهند، مدیریت استفاده هایی که از فضاها می‌شود و نتایج جانبی آن طی زمان [I].

¹ Roger Barker

² Jon Lang

³ Bryan Lawson

مفهوم باززنده سازی

مفهوم باززنده سازی را می‌توان متقارن با مفهوم بازاندیشی در علوم انسانی دانست. منظور از بازاندیشی، ترکیب اندیشه و کنش می‌باشد که می‌توان این گونه نیز تعریف کرد که بازاندیشی، توانایی افراد جهت تامل انتقادی بر روی خود و شرایط موجود است که امکان تغییر دادن هویت خود طبق اطلاعات جهان پیرامون را فراهم می‌آورد [2].

بازاندیشی فرآیند تعریف و بازتعریف خود به وسیله مشاهده و تفکر در اطلاعات در حیطه مسیرهای ممکن زندگی می‌باشد که این مفهوم در فرهنگ سنتی و فرهنگ مدرن متفاوت است. این بازاندیشی را می‌توان از نظر عملکردهای اجتماعی ای که مانند بخش‌هایی از طبیعت که بازتولیدی از ویژگی‌های آن می‌باشد، دید. به این معنا که آن‌ها به وسیله عامل‌های اجتماعی به وجود نمی‌آیند بلکه دائما به وسیله آن‌ها، از طریق ابراز کردنشان تمدید می‌شوند [3].

بازاندیشی از دیدگاه اندیشمندان

در نظریات اندیشمندانی هم چون گیدنز⁴، زیمل⁵، اولریخ بک⁶ و بلومر⁷ رویکردهایی تلفیقی بر پایه نظریه نوگرایی یا بازاندیشی در حیطه مباحث مربوط به مدرنیته، تجدد، مدرنیزاسیون و نوگرایی یا نوگرایی متاخر وجود دارد که هر کدام از صاحب‌نظران تحلیل خود را بیان می‌کنند.

بازاندیشی از دیدگاه گیدنز شامل فرآیند تعریف و بازتعریف خود به واسطه مشاهده و بازتاب اطلاعات روان شناختی و اجتماعی درباره مسیرهای ممکن زندگی می‌باشد. بازاندیشی زندگی مدرن به معنای آزموده شدن دایم اعمال و عادات اجتماعی و در راستای اطلاعاتی است که در حیطه روال‌های اجتماعی به دست می‌آید، اصلاح می‌گردند و اصولا در حال تغییر می‌باشند (معینی و شکر بیگی، 1388).

مفهوم بازاندیشی از کلیدی‌ترین مفاهیم اندیشه گیدنز می‌باشد. از نظر وی بازاندیشی نسبتی دو پهلو همراه نظم و امنیت است؛ از یک جهت عملی محسوب می‌شود که پایه هر نظم تثبیت شده را سست کرده و از سوی دیگر با توجه به حجم گسترده و سریع تغییرها به عنوان وسیله ای تلقی می‌شود که این تغییرها را کنترل می‌کند. گیدنز برای توضیح بیشتر بازاندیشی از مفهوم هرمنوتیک مضاعف کمک می‌گیرد؛ بدین معنا که ما انسان‌ها به عنوان عاملان اجتماعی، توسط تجربیاتی که در زیست جهان خود داریم، فهم و تفسیری از زندگی روزمره کسب می‌کنیم [4].

گیدنز معتقد است که در زندگی اجتماعی، بازاندیشی دربرگیرنده این حقیقت است که کارکردهای افراد پیوسته بازسنجی می‌شوند، به این معنا که خصوصیات آن در زمانی به طرز اساسی گیدنز معتقد است که در زندگی اجتماعی، بازاندیشی دربرگیرنده این حقیقت است که کارکردهای افراد پیوسته بازسنجی می‌شوند، به این معنا که خصوصیات آن در زمانی به طرز اساسی دگرگون می‌شود که توسط داده‌های تازه اصلاح گردد. گیدنز بر این باور است که انسان‌ها در جامعه مدرن، با آفرینش و اصلاح هویت خود، پیوسته در حال بازنگری خود می‌باشند.

به طور کلی، مفهوم بازاندیشی از مفاهیمی محسوب می‌شود که رویکردهای مختلفی نسبت به آن نظر داده اند. در رویکرد کارکردگرایی، بازاندیشی از نظر لومن خصلت ارتباطات انسانی است و بر این باور است که این مفهوم به خود مفهوم سازی منجر می‌گردد. بازاندیشی باعث آسان شدن سازگاری سیستم با محیط می‌شود. نوعی از بازاندیشی وجود دارد که ناشی از تعامل پویای شماری از تحولات اجتماعی است که بازاندیشی گسترده نام دارد که این بازاندیشی از ویژگی مدرنیته متاخر محسوب می‌شود [2].

⁴ Giddens

⁵ Simmel

⁶ Ulrich Beck

⁷ Blumer

آیین و رسوم

سابقه مناسک و آیین های جمعی از نظر اسطوره شناسان بسیار کهن رقم زده شده است که عموماً آن ها به ابعاد نمادین بسیار غنی این مناسک اشاره دارند. آیین های جمعی معمولاً شامل مجموعه به هم پیوسته ای از مراسم می باشد که مجریان آن همراه نمایش، حرکات تنظیم شده توامان با استفاده از شمایل و علامت های خاص گاهی با موسیقی و کلام در فضای مشخصی اجرا می کنند و یا مسافتی را که در بردارنده فضاها و اماکن عموماً مقدسی می شود در پیکره سکونت گاه طی می کنند. این آیین ها ممکن است فصلی و مقارن با دوره های باروری گیاهان و یا سالیانه باشند و یا رویدادی تاریخی را بازسازی کنند.

با نگاهی به مسیر شکل گیری نمایش در کشورهای شرقی به این نتیجه می رسیم که نه تنها فاصله ای میان آن ها و زندگی جاری مردم نبوده بلکه نمایش، مرحله یا بخش مهمی از زندگی ساکنان شرق محسوب می شده است. از سوی دیگر می توان به رابطه نزدیک میان فلسفه و زندگی با آیین های نمایشی و نمایش های شرقیان اشاره کرد. بدون شک جامعه و زندگی اجتماعی، نیاز به نمایش را ایجاد کرده اند به این صورت که پیشینه و بستر مورد نیاز را آماده کرده و پس از شکل گیری، تغییرات زیادی در آن به وجود آورده است.

در ایران مانند دیگر کشورهای شرقی از زمان های دور تا این زمان نمایش های آیینی بسیاری انجام می شود که بیننده و بازیگر هر دو در آن ایفای نقش می کنند. در ایران باستان مراسم های آیینی جمعی متعددی هم چون جشن سده، نوروز (حاجی فیروز)، چهارشنبه سوری، سووشون و مراسم دیگر برگزار می شده است که همگی شامل خصوصیت تبدیل ذهنیت به عینیت بوده بدین معنا که این گونه نمایش ها قسمتی از زندگی یک قوم و ملت است که بر اساس نمایشنامه ای تاریخی سال ها و سال هاست که روی صحنه می رود که هر یک از این مراسم منظر آیینی به خصوصی را در زمان و مکان خاص در سراسر کشور ایران ایجاد کرده است. با ظهور اسلام و حادث شدن واقعه کربلا و با توجه به علاقه وافر ایرانیان به اسلام و اهل بیت علیهم السلام، برای عزای سالار شهیدان ایرانیان مراسم مختلفی را برگزار می کردند که از مهم ترین آن ها آیین نمایشی عاشورا می باشد که به شکل تعزیه و شبیه خوانی است. این مراسم بیشتر از دیگر مراسم های محرم به شیوه ای بصری قصد تبدیل ذهن به عین دارد و این گونه در خاطر مردم ثبت می شود [5].

آیین و فضای شهری

هر مکانی محل برگزاری آیین ها محسوب نمی شود از این جهت انتظارات خاصی از فضاهای شهری می رود که فضا و مکان مناسب جهت برپایی آیین ها و مراسم جامعه تامین کنند که این کار از طریق مطابقت با فضای مورد نیاز آیین ها و مراسم انجام می شود. مناسبت ها به مفهوم نقاط شاخص از هر دوره زمانی، جایگاه ویژه ای در ذهن انسان دارند که یادآور واقعه یا رویداد مهمی هستند. در نتیجه، منظر شهری به مناسبت ایام هویت خاص خودش پیدا می کند و مفهوم منظر شهری مناسبتی هویدا می شود. به مرور زمان محل برگزاری آیین ها در ذهن مردم یادآور خاطرات مذهبی و در نتیجه دارای ارزش معنوی می شوند که این ارزش تا جایی ادامه پیدا می کند که علاوه بر زمان برپایی آیین ها، در زمان های دیگر نیز مردم را جذب خود نماید و در نقش عامل هویتی شهر و جامعه به عنوان فضاهای خاطره انگیز ظاهر شوند. البته باید این نکته را متذکر شد که هر فضایی مناسب برپایی هر آیینی نمی باشد که باید تغییرات کالبدی و شکلی خاص و متناسبی را در فضا به وجود آورد. فضای مورد نظر می تواند به واسطه بهره مندی از امکانات فیزیکی و خدمات عمومی تسهیل کننده حضور مردم به بهانه برگزاری مراسم مناسبتی باشد و به این جهت با این مناسبت تطبیق داده شود. نقش مردم را در مناسبت ها در به وجود آمدن یک منظر شهری عمومی نباید فراموش کرد [6].

مطالعات موجود بیان کننده این است که آیین های جمعی همواره در طول تاریخ در پیوند با شهر و فضاهای آن بوده است که از آن جمله می توان به جاده جشن آتنا در شهر آتن اشاره کرد که به عنوان ستون فقرات شهر و درون مایه توسعه اصلی آتن، در آن کارناوال باستانی شهر رم برگزار می شده است و بر شکل گیری سازمان فضایی شهر و ایجاد عناصر آیینی به عنوان نشانه های اصلی شهر تاثیر داشته است. مراسم پالیو در شهر سی نا⁸ یکی دیگر از این فضاها بوده که بر هویت شهری و سازمان یابی میدان اصلی شهر تاثیر داشته است و باعث به وجود آمدن جاذبه های گردشگری فرهنگی شده است [7].

انواع آیین ها

قلمروی فرهنگ اسلامی شاهد رواج و رونق هنرهای مختلف از قبیل معماری، تزیینی، تصویرگری، تجسمی و صنایع دستی بوده است که در همین حوزه، هنرهای نمایشی خاصی که تعزیه، تخته حوضی، نقالی و شماری از آن ها بوده اند، به وجود آمده اند. در ایران می توان نمایش های دینی را در دو گروه عمده جای داد:

1- نمایش های سنتی؛

2- نمایش های جدید با استفاده از اصول و معیارهای تئاتر غرب.

از نمونه های نمایش دینی - سنتی ایران می توان نقالی، تعزیه و نمایش قالی شویان را نام برد. در گروه دوم نمایش هایی جای دارند که رویدادها و شخصیت های دینی را به وجود آوردند و هم چنین می توان نمایش های دفاع مقدس را نیز جزو این گروه دانست [8].

تعزیه

تعزیه، در ادبیات ملل به خصوص در میان مسلمانان نواحی مختلف از معانی و مفاهیم گوناگونی برخوردار است. تعزیه، رفتاری محسوب می شود آیینی - نمایشی که با پردازش های تاریخی - دینی که در آن انجام شده است، ریشه در رفتارها و مناسک آیینی کهن ایرانی دوانده و از اسطوره ها و داستان های ایرانی نشات گرفته است. این هنر پیوند ناگسستنی میان تاریخ، دین و آیین محسوب می گردد که این پیوند پیش از اسلام میان این سه به وجود آمده و با باورهای مردم گره خورده است؛ به همین دلیل است که تعزیه را هنری دینی قلمداد کرده اند. تعزیه طرفداران بسیاری در کشور دارد که این نمایش در فضای باز انجام می گیرد و افراد زیادی را جذب خود می کند. تعزیه به عنوان یک نمایش، براساس گفتگو می باشد که میان اولیا و اشقیاء صورت می گیرد (شکل 1). در متن تعزیه ها، مضامین غنی مذهبی به شکل های مختلف مطرح می گردند [9].

این هنر که شبیه خوانی نیز نامیده می شود، در استان بوشهر هم چون سایر نقاط کشور از دیرباز این نمایش سنتی وجود داشته است. بررسی ها نمایانگر این است که عمر تعزیه در بوشهر، برابر با عمر این نمایش در کشور می باشد. با توجه به اسنادی که موجود است، دوران زندگی نقطه آغاز شکل گیری تعزیه در ایران به شمار می رود و نکته قابل توجه این است که قدیمی ترین سند تعزیه ایران مربوط به استان بوشهر می باشد [10].

برخی از محققان ریشه تعزیه را در مراسمی هم چون سوگ سیاوش می دانند که قدمت آن به سه هزار سال پیش باز می گردد. بنیان و اساس تعزیه به شکل امروزی، حدوداً در نیمه دوم دوره صفویه دیده شد که به تدریج در اواخر دوره زندیه، این نمایش مذهبی

⁸ Siena

ایرانی یعنی تعزیه شکل گرفت. اوج تکامل تعزیه در زمان ناصرالدین شاه بوده که به دلیل علاقه وافر که او به این نمایش داشته، دستور ساخت تکیه دولت را می‌دهد که این مکان تاثیر بسزایی در ترویج این هنر داشته است [9].

شکل 1- هنر تعزیه در ایران [11]

تخته حوضی

یکی دیگر از نمایش های اصیل ایرانی تخته حوضی است که هم گام و هم پای هنر تعزیه در جامعه ما رشد و نمو پیدا کرد. تخته حوضی، به دلیل این که ریشه در رقص و موسیقی داشته و همواره درون مایه اش طنز گزنده، سیاسی و نقادانه بوده است، به عنوان هنری نجیب شناخته نشده است و به این آیین به درستی بها نداده شده است [10].

پرده خوانی

پرده خوانی عبارت است از نقل داستان ها و روایات حماسی، تاریخی و البته عموماً دینی- مذهبی که بر اساس پرده ای است که بر روی آن برخی قهرمانان و شخصیت های داستان مورد نقل نقاشی شده باشد (شکل 2-4). این نقل مذهبی همراه با تصویر، در قهوه خانه ها یکی از نمایشی ترین شکل های نقالی محسوب می شده است و گویا در میان اشکال عامیانه نمایش مذهبی بلافاصله پیش از تعزیه قرار گرفته است.

این آیین یکی از قدیمی ترین شیوه های نمایش انفرادی در ایران به شمار می رود و هم چنین یکی از نمونه های بسیار قدیمی آن در جهان است. پرده خوانی جزو نمایش های سنتی می باشد که تلفیقی از هنرهای مختلفی هم چون اجرا که به صورت نقالی است، آواز که بخشی از نقالی محسوب می شود، شعر، موسیقی، ادبیات و نقاشی می باشد. این هنر قابلیت های بسیاری برای ورود به زمینه های بیانی هنرهای مدرن دارد که این به دلیل استفاده از شیوه های متنوع و گوناگون بیانی که این هنر قابلیت های بسیاری برای ورود به زمینه های بیانی هنرهای مدرن دارد که این به دلیل استفاده از شیوه های متنوع و گوناگون بیانی که از هنرهای مختلف نشأت می گیرند، می باشد (شکل 2). در پرده های این آیین گاه به موضوعات مذهبی و بعضی اوقات به داستان های حماسی یا افسانه ای پرداخته شده است [12].

شکل 2- برگزاری پرده خوانی و نقالی [13]

تئاتر خیابانی

زمان زیادی از ورود واژه تئاتر خیابانی به ایران نمی گذرد البته در گذشته دور شاهد نمایش های آیینی - مذهبی بوده که در فضای باز به اجرا در می آمدند و آن را به نام نمایش خیابانی می شناخته ایم. آنچه امروزه به نام تئاتر خیابانی به عنوان یک گونه نمایشی در دنیا مورد پذیرش قرار گرفته است، با نمایش های خیابانی که ماحصل سنت های ملی و مذهبی ما بوده تفاوت های اساسی دارد. تئاتر خیابانی نمایشی می باشد که در فضاهای باز از جمله خیابان ها، میداين، گذرگاه ها و دیگر فضاها از این دست اجرا می شود (شکل 3). اکثر داستان گویی های قدیمی و مذهبی نیز در محیط های بیرونی انجام می شدند. از مکان های رایجی که این گونه نمایش ها در آن ها اجرا می شد، می توان به میداين اصلی روستاها و شهرها، بازارهای روباز بیرونی اشاره کرد. فضاهای عمومی، مانند راه های عبور و مرور و ارتباطی، محیط های بیرونی از دیگر فضاهایی بودند که برای چنین نمایش هایی مورد استفاده قرار می گرفتند. به عنوان مثال، نمایشنامه سیاوش و نمایش مگافونیا در قالب یک نمایش دسته روی در بخش های مختلف شهر اجرا می شدند. به طور کلی نمایش های خیابانی ایران قدیم را می توان به سه شکل اصلی نمایش های دسته روی که به صورت کارناوالی، داستان گویی های مذهبی و بالاخره تعزیه دسته بندی کرد [14].

شکل 3- تئاتر خیابانی برای مسافران نوروزی [15]

شبیه گردانی

آیین دیگری نیز در کنار تعزیه خوانی وجود دارد با نام شبیه گردانی که در زمان مظفرالدین شاه رونق چشم گیری داشته است. در این نمایش، گروهی به عنوان یاوران و یا ظالمان در واقعه عاشورا، سوار بر اسب و شتر می شوند و در داخل و یا حد فاصل اماکن مذهبی به حرکت در می آیند. هدف شبیه گردانی بیشتر بر پایه آماده سازی فضای اجتماعی و شهری بابت برگزاری آیین های عزاداری در کوچه و خیابان ها پایه گذاری شده است. این هنر عمدتاً با تکیه بر حرکات و بهره مندی کمتر از شعرخوانی یا خطابه، به نمایش ساز و برگ می دهد و هم چنین شقاوت دشمنان و مظلومیت و معصومیت خاندان اهل بیت (ع) را نمایش می دهد.

دسته های عزاداری محرم و صفر

در طول فصل سوگواری، بر اساس سنت های شیعی، مردم خیابان ها و دیوارهای منازل و سایر بناها را به وسیله پارچه های سیاه و سبز و هم چنین پرچم هایی که روی آن ها شعارهای مذهبی نوشته شده است، تزیین می کنند. این کار باعث می شود تا شهر به صحنه بزرگ نمایش تبدیل شود و بدین طریق جلوه بیشتری پیدا کند. این مراسم در شهرهای مختلف به شیوه های مختلفی برگزار می شود که از این جمله می توان به مراسم نخل برداری در ظهر عاشورای یزد و هم چنین مراسم با شکوه در حسینیه اعظم زنجان اشاره کرد (شکل 4). ویژگی دیگر این آیین مضمون مذهبی - سیاسی آن می باشد که افراد را به شدت تحت تاثیر قرار می دهد. محسن حسام مظاهری در کتاب رسانه شیعه به این نکته اشاره کرده است که واقعه عاشورا برای شیعیان مهم ترین رخداد بوده و اهل تشیع جهت مقابله با حکومت های ظالم و هم چنین جلوگیری از فراموشی این واقعه، آیین های سوگواری را به وجود آورده اند که جنبه مذهبی و سیاسی دارد [14].

شکل 4- مراسم بزرگ نخل برداری ظهر عاشورا در یزد [16]

میدان آزادی تهران

میدان آزادی به مناسبت جشن 2500 ساله توسط مهندس حسین امانت طراحی شد. در طراحی این یادمان از ترکیب سبک های معماری مانند هخامنشی، ساسانی و صفوی استفاده شده است و هم چنین فضای سبز میدان براساس باغ سازی ایرانی طراحی شده است. چشم اندازی که سایت پلان از بالای این برج دارد، بر حسب هندسه و فرم نقوش به کار رفته در زیر گنبد مسجد شیخ لطف الله است و هم چنین فرم آبنماهای داخل سایت الهام گرفته از آبنماهای باغ فین کاشان می باشد.

کارکرد اولیه این میدان، فضای تشریفاتی بوده به جهت استقبال از میهمانان عالی رتبه خارجی که در سال های 1356-1357 این مراسم جای خود را به حوادث انقلاب داد که وقایع اتفاق افتاده در میدان آزادی، این محل را به اصلی ترین محل تعاملات اجتماعی و ابراز دیدگاه ها و عقاید مردم و هم چنین نشانه شهری تبدیل کرده است (شکل 5). از پیروزی انقلاب اسلامی همواره مراسم های مختلفی هم چون 22 بهمن و راهپیمایی های گوناگون در این مکان برگزار می گردد (شکل 6). این مراسم باعث به وجود آمدن تصویر ذهنی در شهروندان و هم چنین هویت بخشی به میدان آزادی شده است. برج آزادی از ابتدا تا کنون دارای جایگاه و ارزش فراوانی بوده و به عنوان مهم ترین نشانه شهری تهران محسوب می شود. این میدان به عنوان گره ترافیکی و نشانه ای قوی محسوب می شود. میدان آزادی به دلیل تعداد فراوان وسایل نقلیه ای که به این مکان وارد می شوند، تبدیل به یک گره ترافیکی شده است و هم چنین این میدان، از لحاظ سازمان فضایی شبکه اجتماعی شهر تهران و حتی کشور دارای جایگاه و ارزش فراوانی می باشد. برج آزادی به عنوان مهم ترین نشانه شهری تهران قلمداد می شود.

شکل ۵- میدان آزادی و نقش آن در رویدادها و تعاملات اجتماعی شهروندان [۱۷]

شکل ۶- مراسم ۲۲ بهمن در میدان آزادی [۱۸]

نتیجه گیری

اندیشمندان قرارگاه رفتاری را به شکل های گوناگون تعریف کرده اند. که در کل می توان قرارگاه رفتاری را بستر ایجاد شده برای وقوع هر رفتار در یک فضا تعریف کرد. از طرفی دیگر، باززنده سازی مفهومی است که در نظریات اندیشمندی هم چون گیدنز، زمبل، اولریخ بک و بلومر رویکردهایی تلفیقی بر پایه نظریه نوگرایی یا بازاندیشی در حیطه مباحث مربوط به مدرنیته، تجدد، مدرنیزاسیون و نوگرایی یا نوگرایی متاخر وجود دارد که هر کدام از صاحب نظران تحلیل خود را بیان می کنند. در نهایت بازاندیشی را می توان از نظر عملکردهای اجتماعی ای همانند بخش هایی از طبیعت که بازتولیدی از ویژگی های آن می باشد، دید. به این معنا که آن ها به وسیله عامل های اجتماعی به وجود نمی آیند بلکه دائما به وسیله آن ها، از طریق ابراز کردنشان تمدید می شوند. برای بررسی هنرهای پویای شهری می بایست به مفهوم آیین و رسوم و هم چنین به انواع این هنر که در گذشته رواج داشته و اثر آن امروزه کمرنگ شده است، پرداخته شود. آیین و رسوم تعریف می شود که هنرهای پویای شهری را نیز شامل می شود. در ایران انواع مختلفی از هنرهای پویای شهری وجود داشته است که از جمله آن هایی که هنوز هم آثار آن ها در نقاط مختلف ایران دیده می شود، می توان به تعزیه، تئاتر خیابانی، دسته های عزاداری محرم و صفر، تخته حوضی، پرده خوانی و شبیه گردانی اشاره کرد (جدول 1).

جدول 1- شرح فعالیت و محدوده انجام نمایش های آیینی و سنتی (نگارنده)

نمایش آیینی و سنتی	شرح فعالیت	محدوده انجام فعالیت
تعزیه	ریشه در رفتارها و مناسک آیینی کهن ایرانی دوانده و از اسطوره ها و داستان های ایرانی نشأت گرفته است. این نمایش حول مناظره ای میان اولیاء و اشقیاء می باشد.	مساجد، روی سکویی و وسط تکایا، میادین و فضاهای باز
تخته حوضی	ریشه در رقص و موسیقی داشته که همواره درون مایه آن طنز گزنده سیاسی و نقادانه بوده است.	حیاط خانه ها، باغ ها و قهوه خانه ها
پرده خوانی	نقل داستان ها و روایات حماسی، تاریخی و البته عموما دینی- مذهبی که براساس پرده ای است که بر روی آن برخی قهرمانان و شخصیت های داستان مورد نقل نقاشی شده است.	میادین، بازارها، کاروانسراها، قهوه خانه ها، تکایا و برخی دیگر از مکان های پر ازدحام شهری
تئاتر خیابانی	نمایشی که در فضاهای باز اعم از خیابان ها، میادین، گذرگاه ها و دیگر فضاها از این دست اجرا می شود.	خیابان ها، میادین و گذرگاه ها
شبیه گردانی	در این نمایش، گروهی به عنوان یاوران و یا ظالمان در واقعه عاشورا، سوار بر اسب و شتر می شوند و در داخل و یا حد فاصل اماکن مذهبی به حرکت در می آیند.	میادین، مقابل مساجد و تکایا
دسته های عزاداری محرم و صفر	حرکت دسته های زنجیرزنی همراه علم ها در خیابان ها و میادین	خیابان ها، میادین و تکایا

نقطه اشتراک عمده هنرهای پویای شهری ایجاد فضایی جهت تعاملات اجتماعی در شهر می باشد که بهره گیری از قرارگاه های رفتاری برای هنرهای پویای شهری می تواند به باززنده سازی این هنرها در شهر کمک کند.

میدان آزادی تهران به عنوان یکی از مهم ترین میادین تهران و ایران شناخته می شود که با توجه به هویت منحصر به فرد، پتانسیل بالایی جهت تبدیل شدن به قرارگاهی جهت انجام انواع هنرهای شهری دارد. که برای این منظور و به دست آوردن احکام طرح نیازمند بررسی عوامل بیرونی و درونی می باشد.

فعالیت های شهری به خصوص هنرهای پویای شهری با توجه به مقیاس فعالیت ها، نیازمند امکانات و خدمات گوناگونی است که در میدان آزادی با در نظر گرفتن عوامل ذکر شده احکام زیر می بایست مورد توجه قرار گیرد.

- تسهیل دسترسی های عابر پیاده به میدان
- آرام سازی فضای میدان
- تسهیل دسترسی حمل و نقل عمومی و وسایل نقلیه شخصی به میدان
- تعبیه فضاهای تجاری خدماتی جهت جذب مخاطبان هنر ها و کمک به رشد و باز زنده سازی آن با افزایش تعاملات اجتماعی نظیر غرفه های صنایع دستی، نمایشگاه های فصلی، رستوران ها و کافه هایی در فضاهای بسته، نیمه باز و باز
- تعبیه فضاهایی جهت اجرای آیین ها نظیر سکوهای نمایش خیابانی، فضاهای نمایشی روباز، نمایشگاه های دائم و موقت جهت معرفی هنر ها و آیین و رسوم
- تعبیه فضاهای آموزشی برای احیای هنر ها و انتقال به نسل های آینده.

مراجع

- [1] گلرخ، ش. *قرارگاه رفتاری واحدی برای تحلیل محیط، آرمانشهر*، 1391.
- [2] افراسیابی، ح.، خرم پور، ی. مطالعه بازاندیشی اجتماعی در میان جوانان شهر یزد. *جامعه شناسی کاربردی*، 1394.
- [3] حاجی حیدری، ح.، متقی زاده، ع. بازسازی الگوی بازاندیشی گیدنز بر مبنای مواضع اخیرتر او راجع به سنت. *فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی*، 1391.
- [4] خورشید نام، ع. بررسی تئوری های جامعه شناختی نظم و امنیت انتظامی. *پژوهش نامه نظم و امنیت انتظامی*، 1390.
- [5] مختاباد، س.، حبیب، ف.، شعاعی، ح. گفتمانی تحلیلی در ماندگاری حسینییه ها به مثابه کنش پذیری عملکردی فضاهای عمومی شهری در بازتاب باورها و آیین های جمعی. *مدیریت شهری*، 1390.
- [6] خاک زند، م.، تیموری گرده، س. بررسی تاثیر آیین های عاشورایی بر منظر شهری و خاطرات جمعی از دیدگاه شهروندان. *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، 1394.
- [7] علی الحسینی، م.، پای کن، ع. بازشناسی اثر آیین های عاشورایی بر شهر ایرانی بررسی موردی: شهر لاهیجان. *نامه معماری و شهرسازی*، 1394.
- [8] سرسنگی، م.، پارسایی، م. نمایش دینی: پژوهشی پیرامون لزوم معاصر سازی فرم و نقد هرمنوتیکی محتوا. *هنرهای زیبا*، 1389.
- [9] محمودی، ف.، طاووسی، م. جایگاه هویت آیینی- مذهبی تعزیه و واقعه عاشورا در هنرهای تصویری مازندران. *مطالعات ملی*، 1390.
- [10] یار احمدی، ج. آیین (نمایش های سنتی و شاخصه های منحصر به فرد آن در بوشهر). *تئاتر*، 1387.
- [11] محمدی، ع. 1394، 20 9. *اشک / اشقیاء*. بازیابی در 6 15، 1395. از خبرگزاری مهر: <http://www.mehrnews.com>
- [12] ندایی، ا.، بسکابادی، م. عناصر نمایشی در پرده خوانی به عنوان هنری چند رسانه ای. *هنرهای نمایشی و موسیقی*، 1389.
- [13] انتشار فراخوان جشنواره پرده خوانی و نقالی ((غدیر)). 1395، 28 5. بازیابی در 6 15، 1395. از خبرگزاری مهر: <http://www.mehrnews.com>
- [14] سرسنگی، م. نمایش خیابانی و نسبت آن با فضاهای شهری. *باغ نظر*، 1394.

سومین کنفرانس سالانه پژوهش های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

The third annual conference for research in architecture, urban planning and urban management

[15] اسماعیلی، ح. 1395، 8 1. نمایش تفاتر خیابانی و فضا سازی فرهنگی برای مسافران نوروزی اصفهان. بازیابی در 15 6، 1395، از

خبرگزاری مهر: <http://www.mehrnews.com>

[16] حسن زاده، ا. 1394، 8 8. 10 سنت عاشورایی از 10 گوشه ایران. بازیابی در 15 6، 1395، از خبرگزاری ایسنا:

<http://www.isna.ir>

[17] فیضی، م.، اسدپور، ع. فرآیند بازآفرینی منظر میداين شهر تهران با هدف ارتقای تعاملات اجتماعی شهروندان. مطالعات شهری، 1392.

[18] اخلاقی، م. 1394، 11 22. راهپیمایی 22 بهمن در تهران- میدان آزادی. بازیابی در 3 7، 1395، از خبرگزاری تسنیم:

<http://www.tasnimnews.com>

[19] نکویی، یاسمن. 1395. طراحی قرارگاه های رفتاری با رویکرد باززنده سازی هنرهای پویای شهری (آیین و رسوم) نمونه

موردی: میدان آزادی تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب.